

вымярэнняў, звязваючы, следам за Гофманам, колеравыя і эмацыянальныя пачуцці, ствараючы гукавыя асацыяцыі.

У аповесці “Вязень пясочнага гадзінніка” М. Шамякіна звяртае ўвагу чытачоў на творчую спадчыну Э.Т.А. Гофмана і, адштурхоўваючыся ад яе, стварае свой рамантычны сусвет, улічваючы сучасныя рэаліі.

Літаратура

1. Гофман Э.Т.А. Собрание сочинений: В 6 т. Т. 1. М.: Художественная литература, 1991.
2. Гофман Э.Т.А. Новеллы. Л.: Лениздат, 1990.
3. Шамякіна М. Вязень пясочнага гадзінніка // Маладосць. 2004. № 9.

М.І. Бажкова

АБ НЕКАТОРЫХ АСАБЛІВАСЦЯХ ІНТЭРНАЦЫЯНАЛЬНАГА І НАЦЫЯНАЛЬНАГА Ў СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ ЭКАНАМІЧНАЙ ТЭРМІНАЛОГІІ

Працэс узаемадзеяння і ўзбагачэння моў на сучасным этапе з’яўляецца важнай асаблівасцю развіцця любой мовы, у тым ліку і беларускай. Перш за ўсё ўзаемадзеянне ажыццяўляецца шляхам непасрэдных запазычванняў і калькіравання. “У сувязі з навукова-тэхнічным прагрэсам лексічны склад мовы папаўняецца новымі словамі, словы набываюць новыя значэнні, новую стылістычную афарбоўку” [1, с. 172].

Адным з цікавых аспектаў даследаванняў сучаснай беларускай эканамічнай тэрміналогіі з’яўляецца выяўленне ў ёй інтэрнацыянальных кампанентаў. Гэтыя кампаненты ў сістэме тэрмінаў набываюць нацыянальны характар, прыстасоўваючыся да спецыфікі беларускай мовы.

Перадумовай узнікнення інтэрнацыянальных элементаў у беларускай эканамічнай тэрміналогіі з’явіліся экстралінгвістычныя фактары, такія, як інтэрнацыяналізацыя сацыяльна-эканамічнага жыцця людзей і ўзнікненне новых рэалій і паняццяў. Сярод моўных фактараў, якія паўплывалі на фарміраванне названай сістэмы, вялікае месца адводзіцца рускай мове як мове-пасрэдніцы. Як адзначае Т.І. Панько, “кожная тэрміналагічная сістэма мае ў сваім развіцці нешта спецыфічнае, індывідуальнае, што ўкладваецца, несумненна, у межы агульных, агульнасістэмных заканамернасцей. У развіцці грамадска-палітычнай тэрміналогіі ўсходнеславянскіх моў гэта, у першую чаргу, інтэрферыруючая роля

нямецкай мовы (мовы твораў К. Маркса, Ф. Энгельса), а для ўкраінскай і беларускай – рускай мовы (мовы твораў У.І. Леніна)” [1, с. 36].

У сістэме сучаснай беларускай эканамічнай тэрміналогіі, што склалася на аснове шырокага і ўсебаковага выкарыстання ўсіх рэсурсаў беларускай мовы, інтэрнацыянальныя тэрміны з’яўляюцца яе арганічнай часткай і кіруюцца граматычнымі, словаўтваральнымі і фанетычнымі законамі беларускай мовы.

Спецыфічнай асаблівасцю запазычаных інтэрнацыянальных тэрмінаў, якія ўваходзяць у склад беларускай тэрміналогіі, з’яўляецца тое, што яны прыйшлі ў беларускую мову як новыя лексічныя адзінкі і ўжываюцца выключна ў тэрміналагічным значэнні. У гэтым іх перавага над тымі эканамічнымі тэрмінамі, што ўтварыліся шляхам спецыялізацыі значэння агульнаўжывальных слоў, калі ўжо гатовая намінацыйная адзінка, будучы выкарыстанай у сферы спецыяльнай камунікацыі, набывае спецыяльнае тэрміналагічнае значэнне, хоць і суадносіцца з тым самым паняццем, з якім яна суадносіцца і ў шырокай агульналітаратурнай сферы. В.П. Даніленка адзначае: “Шлях прыстасавання агульнанародных слоў у ролі тэрміналагічных найменняў адбываўся праз семантычную спецыялізацыю, якая пачыналася з ужывання іх у асаблівых кантэкстах” [2, с. 98]. У беларускай мове да тэрмінаў, утвораных шляхам напаўнення аднаго са значэнняў агульналітаратурнага слова сацыяльным зместам, належаць наступныя выразнікі эканамічных паняццяў: *вартасць, даход, прыбытак, цана, грошы, праца, тавар, рынак, гандаль* і інш. Гэтыя словы ўжываюцца як у агульнанародным, так і ў тэрміналагічным значэнні.

Сфера запазычванняў інтэрнацыянальнага характару ўключае імёны эканамічных суб’ектаў (*арандатар, крэдытор, інвестар, менеджар, маркеталаг, брокер, дылер, дыстрыб’ютар*), эканамічныя прэдыкаты і іх наміналізацыі (*арэндаваць – арэнда, крэдытаваць – крэдытаванне, інвеставаць – інвеставанне, ліцэнзаваць – ліцэнзаванне*), відавыя азначэнні тых ці іншых эканамічных сітуацый і родавых эканамічных катэгорый. Сярод запазычванняў можна вылучыць адносна даўно запазычаныя (*капітал, арэнда, імпорт, экспарт, акцыя*) і новыя (*лізінг, інжынірынг, мерчэндайзінг, клірынг, дылер, ваўчар*). Яны могуць быць розных структурных тыпаў (аднаслоўныя – *аўдытар, брокер, дылер, тэндар, поліс*; састаўныя – *банк-інатэка, сола-вэксаль, шоп-тур, тайм-чартар, дэбет-нота, акцэпт вэксаля, дысконтная картка*; складаныя – *капіталаўкладанні, вэксалетрымальнік, бізнес-цэнтр, бізнес-тур, бізнес-план, бізнес-клуб* (слова *бізнес* тут набывае рысы прыметніка).

У сістэме беларускай эканамічнай тэрміналогіі сустракаюцца выпадкі паралельнага ўжывання тэрмінаў-інтэрнацыяналізмаў і ўласнабеларускіх тэрмінаў: *індустрыя* – *прамысловасць*, *экспарт* – *вываз*, *імпорт* – *увоз*, *дэвальвацыя* – *абяцэнне*, *інвестар* – *укладальнік*, *кантракт* – *пагадненне*, *негатыўны попыт* – *адмоўны попыт*, *дывідэнды* – *працэнты па ўкладах* і г. д.

Да ліку важнейшых фактараў развіцця інтэрнацыянальнага фонду тэрмінаў некаторыя даследчыкі адносяць выкарыстанне тэрмінаў і тэрмінаэлементаў класічных моў, скарачаных тэрмінаў і г. д. [3, с. 395]. Так, большасць тэрмінаў-інтэрнацыяналізмаў прыйшло ў беларускую мову з нямецкай, французскай, англійскай і італьянскай моў, дзе яны былі ўтвораны на базе грэка-лацінскіх элементаў: *акцыз* (фр. *accise* ад лац. *accisia*), *акцыя* (фр. *action* ад лац. *actio*), *акрэдытыў* (фр. *accréditif* ад лац. *accreditivus*), *капітал* (ням. *Kapital*, фр. *capital* ад лац. *capitalis*), *валюта* (італ. *valuta* ад лац. *valete*), *экспарт* (англ. *export* ад лац. *exportare*), *імпорт* (англ. *import* ад лац. *importare*) [4].

У сучаснай беларускай эканамічнай тэрміналогіі сустракаюцца тэрміны грэчаскага або лацінскага паходжання: *індэкс* (лац. *index*), *квота* (лац. *qvota*), *ліцэнзія* (лац. *licentia*), *дэфіцыт* (лац. *deficit*), *эканомія* (грэч. *oikonomia*) і інш. [4].

Даволі вялікую групу тэрмінаў-інтэрнацыяналізмаў складаюць словы, утвораныя на нацыянальнай моўнай глебе англійскай, нямецкай, французскай і італьянскай моў: *банкнота* (англ. *bank-note*), *дэмпінг* (англ. *dumping*), *канцэрн* (англ. *concern*), *клірынг* (англ. *clearing*), *вэксаль* (ням. *der Wechsel*), *асартымент* (фр. *assortiment*), *баланс* (фр. *balance*), *ранцье* (фр. *rentier*), *сальда* (італ. *saldo*), *дысcont* (італ. *disconto*) і інш. [4].

Пры запазычванні тэрмінаў з іншых моў адбываецца іх частковае падпарадкаванне графічным, арфаэпічным, арфаграфічным, граматычным нормам беларускай мовы. Так, можна адзначыць такія асаблівасці ў вымаўленні і напісанні інтэрнацыяналізмаў, калі праяўляюцца: 1) аканне: *арандатар* (параўн. рус. *арендатор*), *гастарбайтар* (рус. *гастарбайтер*), *імпорт* (рус. *импорт*), *экспарт* (рус. *экспорт*), *канцэрн* (рус. *концерн*), *асартымент* (рус. *ассортимент*); 2) зацвярдзенне зычных ж, ш, дж, ч, р, ц: *акцыя* (параўн. рус. *акция*), *акцыз* (рус. *акциз*), *клірынг* (рус. *клиринг*), *ліцэнзія* (рус. *лицензия*), *індустрыя* (рус. *индустрия*), *мерчэндайзінг* (рус. *мерчендайзинг*) і інш. Аднак некаторыя іншамоўныя тэрміны не падпарадкоўваюцца агульным правілам і з'яўляюцца выключэннямі, напрыклад: *бізнес*, *бізнесмен*, *інвестыцыя*, *камерсант* і інш.

Інтэрнацыянальныя эканамічныя тэрміны пры асваенні ў беларускай мове часта змяняюць сваю граматычную форму, трапляючы пад уздзеянне законаў граматыкі беларускай мовы. Яны падпарадкоўваюцца агульным законам асваення іншамовных слоў у беларускай мове. Даволі тыповыя структурныя змены, пад якія трапляюць у прыватнасці тэрміны нямецкага, французскага і англійскага паходжання, – змены граматычных катэгорый роду, ліку і склону. Так, многія тэрміны – назоўнікі жаночага роду пераходзяць у разрад назоўнікаў мужчынскага роду і наадварот: *die Produktion* (ням.) – *прадукцыя*, *die Börse* (ням.) – *біржа*, *avance* (фр.) – *аванс*, *banco* (італ.) – *банк*, *disconto* (італ.) – *дысконт* і інш. А англійскія тэрміны *concern* – *канцэрн*, *clearing* – *клірынг*, *dumping* – *дэмпінг*, *marketing* – *маркетынг*, *manager* – *менеджар*, *consalting* – *кансалтынг* і інш. у беларускай мове набываюць катэгорыю склону.

У сістэме беларускай эканамічнай тэрміналогіі сустракаюцца тэрміны-інтэрнацыяналізмы, вакол якіх групуюцца пэўныя семантычныя гнёзды. Адна з найбольшых груп аб'ядноўваецца вакол інтэрнацыянальнага тэрміна *капітал*. Акрамя назоўнікаў *капіталізм*, *капіталізацыя*, *капіталіст*, яна ўключае тэрміналагічныя лексемы, утвораныя з дапамогай уласнамоўных суфіксаў: *капіталізаваны*, *капіталізаваць*, *капіталістычны*, *капіталістка*; тэрміны-складаныя словы: *капіталаўкладанне*, *капіталаёмістасць*; шэраг тэрміналагічных спалучэнняў са стрыжневым словам *капітал* і прыметнікам уласнабеларускага паходжання: *асноўны капітал*, *дробны капітал*, *рухомы капітал*, *зменны капітал*, *пастаянны капітал*, *вытворчы капітал*, *зваротны капітал* і г. д.

Калі гаварыць пра прадуктыўнасць тых ці іншых спосабаў словаўтварэння інтэрнацыянальных тэрмінаў, то патрэбна адзначыць марфалагічны спосаб утварэння ўласнабеларускіх тэрмінаў на базе інтэрнацыянальных асноў. Так, многія дзеясловы ўтвораны ад інтэрнацыянальных эканамічных тэрмінаў пры дапамозе суфікса *-ава-*, а ад іх у сваю чаргу ўтвораны аддзеяслоўныя назоўнікі пры дапамозе суфіксаў *-ав-а-нн-*: *аванс* – *авансаваць* – *авансаванне*, *дысконт* – *дыскантаваць* – *дыскантаванне*, *крэдыт* – *крэдытаваць* – *крэдытаванне*, *імпарт* – *імпартаваць* – *імпартаванне*, *дэбет* – *дэбетаваць* – *дэбетаванне*. Актуальным з'яўляецца і ўтварэнне ад'ектываў ад назоўнікаў пры дапамозе суфіксаў *-ск-*, *-н-*, *-ав-*: *брокер* – *брокерскі*, *аўдытар* – *аўдытарскі*, *дылер* – *дылерскі*, *інтэка* – *інтэчны* (банк), *маркетынг* – *маркетынгавы*, *лізінг* – *лізінгавы*, *дэмпінг* – *дэмпінгавы*, *акцыз* – *акцызны*.

Такім чынам, інтэрнацыянальныя тэрміны з'яўляюцца арганічнай часткай сістэмы сучаснай беларускай эканамічнай тэрміналогіі. Яны адлюстроўваюць перш за ўсё тэндэнцыю да інтэрнацыяналізацыі названай тэрмінасістэмы і падпарадкоўваюцца агульным заканамернасцям развіцця нацыянальнай тэрміналогіі ў складзе сучаснай беларускай мовы. Складаючы значную частку ў сістэме эканамічных тэрмінаў сучаснай беларускай мовы, інтэрнацыяналізмы тым не менш не пазбаўляюць яе (сістэмы) самабытнасці, паколькі яны набываюць нацыянальны характар і з'яўляюцца актыўнымі элементамі для стварэння нацыянальных вытворных, складаных і састаўных тэрмінаў.

Літаратура

1. Соотношение интернационального и национального в общественно-политической терминологии восточнославянских языков. Львов, 1984.
2. Даниленко В.П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания. М., 1977.
3. Плотнікаў Б.А., Антанюк Л.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум. Мінск, 2003.
4. Булыка А.М. Слоўнік іншамоўных слоў: У 2 т. Мінск, 1999.

В.М. Галай

ХРАНАЛАГІЧНАЯ КЛАСІФІКАЦЫЯ НЯМЕЦКІХ ЗАПАЗЫЧАННЯЎ

Рашэнне пытання аб прастора-часавай суаднесенасці моўных фактаў мінулага – адна з важнейшых задач генетыка-лінгвістычнага даследавання. Без храналагізацыі лінгвістычных з'яў, розных змен, якія адбываліся ў мове, усякія разважанні аб іх асаблівасцях і прычынах будучь насіць недастаткова канкрэтны характар.

Асаблівую важнасць набывае храналагізацыя пры вывучэнні іншамоўных слоў, паколькі яна дапамагае лепш устанавіць шляхі і ўмовы запазычання, а таксама розныя змены, якія адбываюцца са словам пры параждзе яго з адной мовы ў другую. Як вядома, адным са шляхоў вызначэння храналогіі з'яўляецца фанетыка. Пры гэтым улічваюцца фанетычныя законы як прымаючай мовы, так і мовы-крыніцы (або пасрэдніцы). Вызначэнне часу пранікнення таго ці іншага слова магчыма на аснове яго фіксацыі ў помніках пісьменнасці. Хаця гэты метада і не носіць абсалютны характар (ранняе запазычанне магло быць зафіксавана і ў познім помніку), ён з'яўляецца асноўным у гісторыка-этымалагічных